

Morele grenzen in oorlogsgebied

Persoonlijke verantwoordelijkheid
van
Nederlandse militairen

Jan Peter van Bruggen

ISBN 978 94 6301 563 9

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht
www.eburon.nl

DOI: 10.26116/tst.29471701

Omslagfoto's: Auteur
Omslagontwerp: Crystel van Bruggen

© 2025 Jan Peter van Bruggen, The Netherlands. All rights reserved. No parts of this thesis may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means without permission of the author. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Contact: jpvbruggen@gmail.com

Inhoud

Voorwoord.....	1
Inleiding – De Nederlandse militair is persoonlijk verantwoordelijk.....	7
Probleemstelling, typering en actualiteit, onderzoeksdoel en onderzoeksvragen	7
<i>Probleemstelling.....</i>	<i>7</i>
<i>Typering en actualiteit van het probleem.....</i>	<i>9</i>
<i>Onderzoeksdoel en onderzoeksvragen</i>	<i>11</i>
Relevantie en aandachtsgebieden	12
<i>Wetenschappelijke en praktische relevantie.....</i>	<i>12</i>
<i>Aandachtsgebieden</i>	<i>13</i>
Onderzoeksmethode.....	15
<i>Theorie en praktijk.....</i>	<i>15</i>
<i>Empirisch onderzoek.....</i>	<i>16</i>
Deelvragen en korte inhoudsbeschrijving	17
<i>Theorie.....</i>	<i>17</i>
<i>Het empirisch onderzoek</i>	<i>20</i>
Hoofdstuk 1 - Persoonlijke verantwoordelijkheid van militairen en het Tribunaal van Neurenberg	23
Inleiding.....	23
1.1 Het principe van Neurenberg	24
1.1.1 <i>Het Charter van Neurenberg.....</i>	<i>24</i>
1.1.2 <i>Het Tribunaal van Neurenberg: nieuw begin, breuk of continuering?.....</i>	<i>25</i>
1.1.3 <i>Onderbouwing en uitwerking van het principe door het Tribunaal.....</i>	<i>27</i>
1.2 Het principe van Neurenberg in het internationale recht	30
1.2.1 <i>De onderbouwing van het principe</i>	<i>30</i>
1.2.2 <i>De juridische uitwerking van het principe</i>	<i>32</i>

1.3 De morele uitwerking van het principe van Neurenberg	34
1.3.1 <i>Juridische toepassing en morele uitwerking</i>	<i>34</i>
1.3.2 <i>Universele waarden: overheden en individuele militairen</i>	<i>36</i>
1.4 Samenvatting	39

Hoofdstuk 2 - Persoonlijke verantwoordelijkheid: het begrip in de militaire praktijk 41

Inleiding.....	41
2.1 Verantwoordelijkheid en persoonlijke verantwoordelijkheid	42
2.1.1 <i>Definities, omschrijvingen en voorlopige definitie voor het onderzoek</i>	<i>42</i>
2.1.2 <i>Etymologie en geschiedenis van het begrip verantwoordelijkheid.....</i>	<i>44</i>
2.1.3 <i>Kritiek op het gebruik van het begrip ‘verantwoordelijkheid’</i>	<i>48</i>
2.1.4 <i>Persoonlijke verantwoordelijkheid en vormen van verantwoordelijkheid.....</i>	<i>49</i>
2.2 Verantwoordelijkheid in juridische zin bij militairen	54
2.3 Verantwoordelijkheid in structurerende zin bij militairen	56
2.4 Verantwoordelijkheid als ethisch begrip bij militairen	59
2.4.1 <i>Verantwoordelijkheidsethiek.....</i>	<i>59</i>
2.4.2 <i>Het geweten en persoonlijke verantwoordelijkheid.....</i>	<i>65</i>
2.5 Samenvatting.....	69

Hoofdstuk 3 - Persoonlijke verantwoordelijkheid van militairen: visies en tradities..... 71

Inleiding.....	71
3.1 De morele status van de militair	72
3.1.1 <i>De morele identiteit van de militair</i>	<i>72</i>
3.1.2 <i>Natuurrecht en persoonlijke moraal</i>	<i>76</i>
3.2 De morele keuzes van de militair.....	81
3.3 De morele binding van de militair	85
3.3.1 <i>Beschermers van de natie</i>	<i>85</i>
3.3.2 <i>Moral agent.....</i>	<i>88</i>
3.4 Samenvatting.....	92

Hoofdstuk 4 - Persoonlijke verantwoordelijkheid en de positie van de Nederlandse militair 95

Inleiding..... 95

4.1 Militaire cultuur..... 95

4.1.1 De krijgsmacht en de samenleving..... 95

4.1.2 De traditie van de dienstplicht..... 98

4.2 De juridische en morele positie van de militair 100

4.2.1 Nederlandse militairen en het internationale recht..... 100

4.2.2 De plicht om bevelen te weigeren voor Nederlandse militairen 102

4.3 De militaire eed 104

4.4 De gedragscode..... 107

4.5 De beroepsmilitair en professionaliteit..... 109

4.6 Ethiekeducatie en morele vorming..... 113

4.6.1 Morele ontwikkeling en militaire rol..... 113

4.6.2 Ethiekeducatie..... 115

4.6.3 Morele vorming..... 118

4.7 Samenvatting..... 121

Hoofdstuk 5 – Methode..... 123

Inleiding..... 123

5.1 Onderzoeksstrategie..... 123

5.1.1 Kwalitatief praktijkonderzoek 123

5.1.2 Ervaring en taal..... 124

5.2 Respondentengroep 128

5.2.1 Purposive sampling en snowball sampling 128

5.2.2 Sampling: het proces, evaluatie en afronding..... 129

5.3 Interviews 131

5.3.1 Theorie en topics 131

5.3.2 Semigestructureerde interviews en het interviewproces 133

5.4 Coderen 135

5.4.1 Het proces van coderen..... 135

5.4.2 Fases van coderen en gevonden thema's 136

5.5 Kwaliteitsaspecten.....	140
5.6 Ethische aspecten	142
Hoofdstuk 6 - Bevindingen	145
Inleiding.....	145
6.1 Militaire identiteit.....	146
6.1.1 Morele identiteit.....	146
6.1.2 Motivatie.....	148
6.1.3 Identificatie met de krijgsmacht	151
6.2 De rol van de militair.....	154
6.2.1 De voorbereiding op de missie.....	154
6.2.2 Het doel van de missie.....	158
6.2.3 De opdracht in de missie	164
6.3 De taak van de militair	169
6.3.1 Moreel bewustzijn van Urzgan-militairen.....	169
6.3.2 Regelgeving.....	174
6.3.3 Geweld.....	179
6.3.4 Risico's, gevaar en dreiging	191
6.3.5 De bevolking	200
6.4 Veranderingen in besef van verantwoordelijkheid	209
6.4.1 Reflectie op de missie.....	209
6.4.2 Zelfreflectie.....	217
Hoofdstuk 7 - Analyse	231
Inleiding.....	231
7.1 Wat persoonlijke verantwoordelijkheid van militairen inhoudt....	232
7.1.1 Het persoonlijke karakter van de verantwoordelijkheid van militairen	232
7.1.2 Het militaire karakter van persoonlijke verantwoordelijkheid.....	233
7.1.3 Het dynamische karakter van persoonlijke verantwoordelijkheid van militairen	235
7.2 Persoonlijke en functionele verantwoordelijkheid: co-existentie, verschillen en conflicten	237
7.2.1 Bewustzijn van eigen keuzes tijdens de missie	237
7.2.2 Het normatieve kader en persoonlijke grenzen	240
7.2.3 Verantwoordelijkheid dragen en verantwoording afleggen	244

7.3 Hoe militairen op hun persoonlijke verantwoordelijkheid reflecteren	247
7.3.1 <i>Verantwoordelijkheid voor de missie en voor de uitzending.....</i>	<i>247</i>
7.3.2 <i>Het militair karakter van persoonlijke verantwoordelijkheid</i>	<i>249</i>
7.3.3 <i>Persoonlijk effect van persoonlijke verantwoordelijkheid</i>	<i>251</i>
Hoofdstuk 8 - Vergelijking analyse en theorie	253
Inleiding.....	253
8.1 Raakvlakken en tegenstellingen.....	253
8.1.1 <i>Nederlandse militairen, het Tribunaal van Neurenberg en het internationale recht</i>	<i>253</i>
8.1.2 <i>De betekenis van het begrip ‘persoonlijke verantwoordelijkheid’ in oorlogssituaties.....</i>	<i>256</i>
8.1.3 <i>Persoonlijke verantwoordelijkheid en militaire identiteit</i>	<i>260</i>
8.1.4 <i>Persoonlijke verantwoordelijkheid in de Nederlandse krijgsmacht.....</i>	<i>262</i>
8.2 Beeld en werkelijkheid	266
8.2.1 <i>Persoonlijke verantwoordelijkheid en het onderscheid tussen burgers en militairen</i>	<i>266</i>
8.2.2 <i>Persoonlijke verantwoordelijkheid en de verhouding van militairen tot de overheid.....</i>	<i>268</i>
8.2.3 <i>Persoonlijke verantwoordelijkheid en de morele waarden bij inzet.....</i>	<i>269</i>
8.3 Slotconclusie.....	272
Hoofdstuk 9 - Evaluatie, conclusies en aanbevelingen.....	275
Inleiding.....	275
9.1 Evaluatie	275
9.1.1 <i>Onderzoeksvragen en definitie</i>	<i>275</i>
9.1.2 <i>Beperkingen van het onderzoek</i>	<i>277</i>
9.2 Onderzoeksdoel en conclusies.....	280
9.3 Relevantie van het onderzoek en aanbevelingen	286
9.3.1 <i>Relevantie van het onderzoek</i>	<i>286</i>
9.3.2 <i>Aanbevelingen</i>	<i>289</i>
9.4 De betekenis van het onderzoek voor vandaag	294
Bijlage 1 - Tabellen en overzichten praktijkonderzoek	297
Bijlage 1.1 <i>Eindresultaat sampling (samenstelling respondentengroep)</i>	297
Bijlage 1.2 <i>Bevindingen uit de theorie en de topics voor het empirisch onderzoek.....</i>	<i>298</i>

Bijlage 1.3 Topics, kernvragen, vervolgvragen en casussen (interviewscript)	299
Bijlage 1.4 Codeerresultaat na cycle I (open coding)	300
Bijlage 1.5 Codeer resultaat na cycle II (open coding/ begin axial coding)	302
Bijlage 1.6 Codeer resultaat na axial coding (voorlopige indeling) ...	304
Bijlage 1.7 Memo's	309
Bijlage 1.8 Datamatrix	313
Bijlage 2 - Aspecten van de Nederlandse ISAF-missie Uruzgan (2006-2010)	317
Bijlage 2.1 De missie en het missiedoel.....	317
<i>Het missiebesluit en besluitvormingsproces</i>	317
<i>ISAF en OEF</i>	319
<i>Politiek en krijgsmacht</i>	321
Bijlage 2.2 Regelgeving	322
<i>Rechtsregimes</i>	322
<i>ROE in de praktijk</i>	323
Bijlage 2.3 Geweldsinzet	324
<i>Strategie - COIN</i>	324
<i>Chora</i>	325
<i>Kapcha As – Blue on blue</i>	326
Bijlage 2.4 Opbouwmissie	327
<i>Wederopbouwmissie</i>	327
<i>Opbouwen en vechten</i>	328
Bijlage 2.5 Bevolking	329
<i>Tegenstand</i>	329
<i>Chai boys – Bacha bazi</i>	330
Bijlage 2.6 Einde missie	331
<i>Het besluit</i>	331
<i>Evaluatie</i>	332
Bijlage 2.7 – Literatuuropgave.....	333
Samenvatting	337

Summary	345
Introduction	345
Chapter 1: Nuremberg and International Law	346
Chapter 2: Concept of personal responsibility	346
Chapter 3: Historical perspectives.....	347
Chapter 4: Personal responsibility of Dutch soldiers: regulations and approach	349
Chapter 5: Methodology	351
Chapter 6: Findings	353
Chapter 7: Analysis	353
<i>What personal responsibility of military personnel entails</i>	<i>353</i>
<i>Personal and functional responsibility: coexistence, differences and conflicts</i>	<i>355</i>
<i>How military personnel reflect on their personal responsibility</i>	<i>358</i>
Chapter 8: Discussion.....	359
Chapter 9: Conclusions and recommendations	360
Afkortingen	364
Literatuurlijst	367
Brondocumenten	367
Officiële documenten, publicaties en wetteksten	368
Literatuur	371
Curriculum vitae	391

*De menselijke wil moet zich op vrede concentreren,
oorlog is een kwestie van noodzaak.
Op deze manier bevrijdt God ons van de noodzaak, en bewaart Hij de vrede.
Men voert oorlog om vrede te verkrijgen.
Wees dus ook bij het oorlog voeren vredelievend.
"Zalig zijn de vredelievenden" zegt de Heere,
"want zij zullen Gods kinderen genoemd worden" (Matth. 5:9).*

(Augustinus, Brief aan Bonifatius 189.6)

*How could you send us
So far away from home?
...
I would still lay down my life for you.
And do you think you deserve your freedom?
No, I don't think you do.
There 's no justice in this world
And there never was.*

(Muse, A Soldier's Poem, 2006)

*En toen heb ik mezelf leren kennen:
ik ga het ook gewoon niet doen:
opdrachten uitvoeren tegen beter weten in.
Opdrachten die gewoon moreel fout zijn,
die niet uitvoerbaar zijn,
of een gevaar opleveren voor mijn eigen jongens.*

(Militair, terugblikkend op uitzending in Uruzgan)

*Ik had net zo goed daar geboren kunnen worden
en dan was ik misschien wel één van hun geweest,
die of niks deed, of die zo'n bom zou leggen
omdat ik geen andere opties had om te overleven.*

(Jonge militair, terugblikkend op uitzending in Uruzgan)

Inleiding – De Nederlandse militair is persoonlijk verantwoordelijk

Probleemstelling, typering en actualiteit, onderzoeksdoel en onderzoeksvragen

Probleemstelling

Uruzgan, Afghanistan, 2006 – 2010, enkele ervaringen van Nederlandse militairen:

Een helikopterpiloot krijgt van een waarnemer op de grond opdracht om te vuren op een huis waarin vijanden zich verschanst hadden. Hij weigert het huis onder vuur te nemen omdat hij ook zag dat burgers in hetzelfde huis wegluchtten. Er is geen direct gevaar voor militairen en hij wil het leven van de burgers sparen. Hij vermoedt dat als hij blijft weigeren om met zijn relatief lichte munitie te vuren, de eveneens Nederlandse waarnemer de opdracht zal geven aan een Amerikaanse bommenwerper. In dat geval hebben de burgers geen schijn van kans. Als hij vuurt, overleven ze misschien. Hij probeert tijd te winnen. Uiteindelijk kiest hij om niet te vuren. Hij doet wat hij denkt dat goed is en volgt de regels, maar vreest voor de gevolgen. Wat hij vreest, gebeurt ook. Het huis en de mensen worden weggevaagd en even later is er alleen nog een grijze rokende vlakte te zien. Als de waarnemer na de missie in Afghanistan wordt onderscheiden voor zijn inzet ervaart hij dit als diep onrecht.

Een lid van de Special Forces krijgt opdracht te vuren in een rustig gebied om de vijand uit te lokken. Om zich heen ziet hij hoe medemilitairen bepaald niet terugschrikken om als eerste vuur uit te brengen. Zelf wil hij geen geweld ontketenen. Geweld past niet bij hem en moet in een missie als in Uruzgan alleen als uiterste middel ingezet worden, is zijn overtuiging. Maar hij heeft een ondergeschikte rang en dat maakt dat hij geen keus heeft. Dat hij gedwongen wordt over eigen grenzen te gaan, achtervolgt hem nog jaren.

Militairen weten dat de tegenstander jongens (tieners) inzet als ‘spotters’. Regelgeving maakt het mogelijk deze jongens in bepaalde situaties als militair doelwit te zien. Bij confrontaties met tegenstanders worden spotters en ‘ammo-runners’ (jongens die munitie transporteren in een vuurgevecht) uitgeschakeld. Sommige militairen zijn vertwijfeld en houden zich voor dat jongens in Afghanistan eerder als volwassen worden gezien, anderen zijn verontwaardigd.

Militairen nemen waar dat tegenstanders het gebied binnendringen. Ze komen met tientallen in de nacht en houden hun wapens verborgen. Zonder zichtbare wapens zijn ze geen legitiem doelwit. De tegenstanders vermengen zich met de bevolking, gebruiken de bevolking als levend schild en vermoorden degenen die meewerken aan de missie. De militairen wisten dat dit ging gebeuren maar ze mochten niet ingrijpen. Wanneer de tegenstanders alsnog worden aangevallen, vallen er slachtoffers onder burgers en militairen. De ervaring die militairen meedragen is dat door hun waarneming te negeren en de regels te volgen onschuldige mensen en medemilitairen zijn omgekomen.

Een militair moet samenwerken met Afghaanse overheidsfunctionarissen die zich laten vergezellen door Chai-boys (deze gewoonte die vaak verbonden is met kindermisbruik staat ook bekend als 'bacha bazi' (Schut, 2015, pp. 103-124)). Hij voelt afschuw en verontwaardiging en wil daar uiting aan geven. Net als zijn collega-militairen houdt hij echter zijn mond om de missie en de eigen veiligheid niet in gevaar te brengen. Terugkijkend heeft hij geen vrede met zijn toenmalige houding.

Een militair ziet hoe missieprojecten door een Afghaanse stam worden gebruikt om een vijandige stam te onderdrukken. De projecten zorgen soms voor tijdelijke verbetering, maar leiden ook tot grotere corruptie, merkt hij. Is deze missie het waard om mannen en vrouwen opdrachten te geven die hen levensgevaarlijk kunnen verwonden en zelfs het leven kunnen kosten?'. Dit is een vraag die hem achteraf niet meer loslaat.

Een militair ziet in de missie een mooie kans om iets te betekenen voor vrouwen en kinderen in slechte omstandigheden. Deze militair ontdekt in de missie hoe beperkt het effect van de missie is. Wat de militair diep raakt is de mogelijke betrokkenheid bij een actie waarbij burgers het slachtoffer worden. De grootste angst na de missie is dat dit daadwerkelijk is gebeurd.

Deze situaties maken deel uit van het onderzoek dat in het vervolg beschreven wordt. Het onderzoek betreft de persoonlijke verantwoordelijkheid van militairen. De hier genoemde situaties laten zien dat het onderzoeksveld zich kenmerkt door een breed spectrum van verschillende onderwerpen:

1. Regels die morele waarden moeten waarborgen, kunnen conflicteren met het moreel besef van militairen.
2. Regelgeving in de missie kan conflicteren met de waarneming en het oordeel van militairen, wat kan leiden tot een sterk en blijvend gevoel van onrecht.
3. Het persoonlijk besef van waarden kan door ervaring van geweld en de perceptie van de missie worden aangetast.
4. Collectieve patronen die essentieel zijn in de missie kunnen conflicteren met persoonlijk besef van verantwoordelijkheid.

5. Eigen bevindingen en ervaringen kunnen conflicteren met het gewenste beeld over een missie en het beeld dat militairen moeten uitdragen.
6. Overleven in een missie kan betekenen dat morele overtuigingen een ondergeschikte plaats krijgen.
7. De intense en onvergelykbare ervaringen in een missie en de effecten van een missie kunnen leiden tot morele heroriëntatie.

Bij operationele inzet van Nederlandse militairen geldt persoonlijke verantwoordelijkheid als belangrijk kenmerk. Blindelings bevelen opvolgen, past niet bij de Nederlandse krijgsmacht (Vink, 2011, p. 140). Welke invulling geven militairen aan hun persoonlijke verantwoordelijkheid in operationele missies, als ze gebonden zijn aan functionele verantwoordelijkheid met vergaande implicaties voor henzelf en anderen, als hun veiligheid en die van anderen afhangt van wat zij doen, of laten? Militairen ontdekken in de missie wat hun inzet inhoudt. Hoe verhoudt zich het besef van verantwoordelijkheid van militairen, dat zich gedurende de missie vormt en in missiesituaties concrete toepassing krijgt, tot hun functionele verantwoordelijkheid? Wat betekent de persoonlijke verantwoordelijkheid van Nederlandse militairen in het missiegebied? Is datgene wat militairen ervaren als persoonlijke verantwoordelijkheid hetzelfde als datgene wat door de politiek en de krijgsmacht wordt aangeduid als persoonlijke verantwoordelijkheid? Wat is de ervaring van militairen en hoe verhoudt zich deze ervaring van persoonlijke verantwoordelijkheid tot de verantwoordelijkheid die hen wordt opgedragen? De centrale plaats van persoonlijke verantwoordelijkheid van militairen bij hun operationele inzet maakt het belangrijk de ervaring van militairen te kennen.

Typering en actualiteit van het probleem

Door het Tribunaal van Neurenberg is persoonlijke verantwoordelijkheid een centraal principe geworden in het internationale recht en kan niemand zich nog verschuilen achter bevelen van superieuren, wat wordt gezien als belangrijke vooruitgang in de geschiedenis van de mensheid (Stahn, 2019, p. 157). Het principe van persoonlijke verantwoordelijkheid is niet volledig nieuw voor militairen. Het principe was verbonden met tradities van de bevelsdiscipline en hiërarchie. Dat persoonlijke verantwoordelijkheid een centraal begrip is geworden bij operationele inzet van militairen wordt als positieve ontwikkeling gezien, maar ook 'problematisch' genoemd. McMahan (2009) noemt het positief wanneer niet alleen leiders maar ook militairen aanspreekbaar zijn op hun inzet. Hij ziet het als het begin van een ontwikkeling die kan leiden tot het terugdringen van onrechtvaardige oorlogen. Wolfendale (2009) ziet het als belangrijk element voor verdere democratisering van de krijgsmacht. Walzer (2004) spreekt van een

problematische ontwikkeling en stelt dat het principe van persoonlijke verantwoordelijkheid bijdraagt aan een juridische benadering van militaire inzet die maakt dat de morele benadering, passend bij het karakter van militaire inzet, naar de achtergrond verdwijnt. Volgens Walzer betekent de accentuering van persoonlijke verantwoordelijkheid miskennen van de hiërarchische verhoudingen en de specifieke situaties waar militairen mee te maken hebben. Hij noemt het de grondfout van het Tribunaal van Neurenberg dat bij de veroordeling van de ernstigste morele misdaden werd uitgegaan van juridische kaders, terwijl de misdaden evident waren. Doordat het internationale recht deze lijn voortzette, zijn juridische principes als moreel kader gaan dienen voor de beoordeling van oorlogssituaties (Walzer, 2004, p. 169). Volgens Walzer maakt het unieke karakter van de inzet van militairen dat hun persoonlijke verantwoordelijkheid niet te verbinden is met gangbare juridische patronen. Ook andere auteurs stellen dat bij militairen hoogstens sprake is van een beperkte vorm van persoonlijke verantwoordelijkheid vanwege de bevelshiërarchie, een beperkte toegang tot kennis en het collectieve karakter van hun inzet (Cook, 2004; Lucas, 2009).

Bij het onderwerp van persoonlijke verantwoordelijkheid is het gebruikelijk om uit te gaan van het perspectief van de krijgsmacht en de politiek. Dit collectieve perspectief past bij de taakstelling en het instrumentele karakter van de krijgsmacht. In het boek *Moral responsibility and military effectiveness* (Amersfoort et al., 2013) wordt morele verantwoordelijkheid verbonden met de taak en het doel van de krijgsmacht om effectief te zijn. Het collectieve perspectief betekent dat het zicht op de persoonlijke verantwoordelijkheid bepaald wordt door de specifieke toepassing en daardoor beperkt wordt. Het accent komt te liggen op de juridische consequenties van persoonlijke verantwoordelijkheid (Duchaine & Pouw, 2009; Neff, 2005; Ripstein, 2021; Stahn, 2019). Persoonlijke verantwoordelijkheid is echter primair een begrip met een moreel karakter dat verbinding legt met de persoon in de handeling. Om die reden is het ook centraal gesteld in het internationale recht. Militairen zijn door het principe van persoonlijke verantwoordelijkheid gebonden aan humanitaire waarden die fundamenteel zijn voor het internationale recht. De vraag is om welke waarden het gaat, hoe militairen daaraan gebonden zijn, en hoe de binding geëffectueerd wordt. Tegelijk is het de vraag hoe de persoonlijke binding van militairen aan humanitaire principes zich verhoudt tot de toepassing van deze waarden in de regelgeving van de missie. De humanitaire principes waaraan militairen individueel gebonden zijn, komen naar voren in de regelgeving waaraan militairen via het hiërarchisch militaire bevelsysteem functioneel gebonden zijn.

De centrale plaats van persoonlijke verantwoordelijkheid bij het Tribunaal van Neurenberg en in het internationale recht maakte dat persoonlijke verantwoordelijkheid ook een ruimere plaats kreeg in de militaire wereld. Voor de

formele vastlegging wordt verwezen naar de aanname van AVP I (Nederlandse Rode Kruis, 2006, p. 297). De doorwerking van het principe van persoonlijke verantwoordelijkheid in de militaire wereld wordt beschreven in Hoofdstuk 1. Over de deze doorwerking wordt gezegd dat de aandacht vooral uitging naar de juridische regelgeving, morele uitwerking bleef uit (Van Baarda, 2014; Walzer, 2004, 2008), en ook dat de morele uitwerking van persoonlijke verantwoordelijkheid een niet-militair karakter kreeg (Vermeer et al, 2017). Het feit dat bij de aandacht voor de persoonlijke verantwoordelijkheid van de Nederlandse militair de hiërarchische bevelsdiscipline onverminderd gehandhaafd is (Van Gorp, 2009), maakt de vraag urgent hoe het principe van persoonlijke verantwoordelijkheid bij operationele inzet van militairen inhoudt krijgt.

In dit onderzoek wordt het perspectief van de militair aangehouden. Om inzicht te krijgen in wat persoonlijke verantwoordelijkheid voor militairen bij hun operationele inzet betekent, is grondige kennis van hun ervaring noodzakelijk. Voor inzicht in hun ervaring is het nodig te analyseren hoe over hun persoonlijke verantwoordelijkheid wordt gedacht en de plaats en ruimte van persoonlijke verantwoordelijkheid in de krijgsmacht te kennen.

Onderzoeksdoel en onderzoeksvragen

Het doel is het verzamelen van kennis over een onderwerp dat vanuit het gezichtspunt van militairen onderbelicht is gebleven. Persoonlijke verantwoordelijkheid impliceert verbinding met het morele zelfbewustzijn van de persoon en kent een eigen zelfstandigheid ook zonder een concrete toepassing vanwege functionele verantwoordelijkheid. Wanneer persoonlijke verantwoordelijkheid een belangrijk element is in de taakuitvoering van militairen, heeft dit ook gevolgen voor het persoonlijke morele besef van de militair. Het onderzoek betreft de ervaring van persoonlijke verantwoordelijkheid in de missie en de betekenis die militairen geven aan persoonlijke verantwoordelijkheid bij hun inzet. De beschrijving van de ervaring maakt het mogelijk de vraag te beantwoorden wat persoonlijke verantwoordelijkheid tijdens operationele inzet inhoudt. Ook laat de beschrijving zien hoe persoonlijke verantwoordelijkheid en functionele verantwoordelijkheid samenkomen in de missie en welke gevolgen dit heeft voor het morele besef van militairen.

Het onderzoek is gericht op de persoonlijke verantwoordelijkheid van Nederlandse militairen tijdens inzet in een internationale missie. Met het richtpunt van uitzendingen treden militairen aan en worden ze opgeleid en getraind. Het doel betreft het realiseren van verdiepende kennis over deze voor militairen kenmerkende situatie.

Kortgezegd luidt de doelstelling van het onderzoek:

Inzicht krijgen in de verwoording en kenmerken van persoonlijke verantwoordelijkheid van militairen bij hun operationele inzet, en, door analyse van de ervaring van militairen en vergelijking met de theorie, te komen tot aanbevelingen over aandacht voor en toepassing van persoonlijke verantwoordelijkheid van militairen.

Voor het onderzoek zijn de volgende hoofdvragen geformuleerd:

Wat zien Nederlandse militairen bij hun uitzending als hun persoonlijke verantwoordelijkheid en hoe vullen zij deze in?

Hoe verhoudt zich hun ervaring tot hoe hun persoonlijke verantwoordelijkheid gezien wordt door de politiek, de krijgsmacht en de samenleving?

Relevantie en aandachtsgebieden

Wetenschappelijke en praktische relevantie

Het onderzoek naar de betekenis van persoonlijke verantwoordelijkheid op basis van de ervaring van militairen is te kwalificeren als descriptieve ethiek. Het gaat om de vraag wat militairen zien als hun persoonlijke verantwoordelijkheid en hoe zij hun verantwoordelijkheid bij operationele inzet ervaren, niet om de vraag wat het juiste handelen is (normatieve ethiek). De beschrijving van de ervaring van militairen geeft wel zicht op het functioneren en de toepassing van regelgeving in het uitzendgebied. Vanuit de analyse van de bevindingen van het onderzoek worden aan het slot aanbevelingen gedaan met het oog op aandachtsvelden die met het onderwerp verbonden zijn.

Het onderzoek is ook te kwalificeren als een vorm van empirische ethiek die zich richt op morele ervaringen en uitingen van militairen (Van Delden, 2010, pp. 141-142). Het empirische deel van het onderzoek richt zich op het narratief van verantwoordelijkheid. Het spreken van militairen over hun ervaring van persoonlijke verantwoordelijkheid en hun reflectie op hun morele ervaring in de missie vormen de basis, en bepalen de begrenzing van het onderzoek. Door de analyse van ervaringen zoals deze in de taal van militairen is vervat, is verdiepende kennis van een specifiek veld van morele ervaringen mogelijk. Het empirische deel biedt een beschrijving van een belangrijk aandachtsveld voor de theologische en militaire ethiek. Militairen hebben door hun verbinding met het